

ALICJA SZERŁĄG | Uniwersytet Wrocławski, Polska

Bezpieczeństwo kulturowe przesłanką konstruowania tożsamości młodego pokolenia na styku kultur. Ku jakiej tożsamości?

Cultural safety as a premise of constructing the identity of young generation in the cultural borderlands.
Towards which identity?

Streszczenie

Tożsamość jednostki konstruowana jest w kulturowych odniesieniach. Proces ten staje się jeszcze bardziej złożonym, gdy zachodzi w przestrzeni wielokulturowej. W efekcie na specyficie tożsamości ważą różnorodne identyfikacje dokonujące się w odniesieniu do obiektów kultury własnej i kultur odmiennych. Ważną rolę w tym procesie odgrywa poczucie bezpieczeństwa kulturowego, które nie tylko gwarantuje pewność przetrwania i rozwoju tożsamości narodowej jednostek i wspólnot kulturowych, lecz także w większym lub mniejszym stopniu pozwala otworzyć się na kultury odmienne. Dzięki czemu możliwe jest budowanie wspólnoty na styku kultur. U podłoża kreowania tejże wspólnoty lokować można m.in. procesy międzykulturowości i transkulturowości, które generują specyficzne przestrzenie doświadczania jednostki i konstruowania jej tożsamości kulturowej. Wymaga to jednak od jednostki umiejętności określenia granicy między sobą a Innymi, co jest podstawowym elementem kulturowej autoidentyfikacji oraz stanowi niezbędny warunek wykraczania poza granice własnej kultury i otwarcia się na oferty poza granicami. Stąd szczególnego znaczenia nabiera proces konstruowania tożsamości na styku kultur, a w szczególności obiekty kulturowej identyfikacji, przesłanki i korelaty tożsamości kulturowej. Ważna jest przy tym specyfika wspólnoty na styku kultur. Wielość odniesień kulturowych w procesie konstruowania tożsamości na pograniczu kultur, w ramach wspólnoty pogranicza, czyni tożsamość wielozakresową i wielowymiarową, z wyraźną ekspozycją czynników ją konceptualizujących, a mianowicie: własne i ponadnarodowe dziedzictwo kulturowe, obywatelskość, poczucie wspólnotowości oraz międzykulturowość.

Słowa kluczowe: tożsamość kulturowa, bezpieczeństwo kulturowe, kulturowa auto-identyfikacja, kreatory tożsamości kulturowej, wielozakresowa i wielowymiarowa tożsamość.

Summary

The identity of the individual is constructed in cultural references. This process becomes even more complex, when occurring in the multicultural area. As a result, the specificity of identities is influenced by diverse identifications taking place with reference to objects of own and different cultures. A sense of cultural safety plays an important role in this process, not only guaranteeing the certainty of existence and development of the national identity of individuals and cultural community, but it also allows – to a different degree – to open one self to different cultures. This, in turn, allows to build community at the meeting points of cultures. At the basis of creating this bond it is possible to locate (among others) processes of inter- and trans-culturalism, which generate specific spaces of individual experiences and constructing own cultural identity. However, it demands the ability to define the border between oneself and the Other, i.e. a basic component of the cultural self-identity, as it constitutes the essential condition of going beyond border of the own culture and opening to opportunities behind. A process of constructing the identity in the cultural borderlands, in particular concerning objects of the cultural identification, its premises and correlates, all are of key importance. In addition, in this regard the character and specificity of community is crucial. The multitude of cultural references in the process of constructing the identity in the borderland, within the community of borderland, make the identity multi-range and multi-dimensional, with the distinct exhibition of the conceptualising factors, that is own and supranational cultural legacy, citizenship, sense of the community, and cross-culturalism.

Keywords: cultural identity, cultural safety, cultural self-identification, creators of cultural identity, multi-range and multidimensional identity.

Tożsamościowe konotacje bezpieczeństwa kulturowego

Kulturowe uwikłania człowieka znajdują odzwierciedlenie w jego tożsamości. Dzięki bowiem identyfikacji z określonymi elementami kultury dokonuje on samookreślenia, co skutkuje świadomością przynależności do danej kultury oraz wspólnoty kulturowej, a w sytuacji wielokulturowości kształtowaniem poczucia własnej kulturowej odrębności, jak również świadomości różnic doświadczanych w relacjach do przedstawicieli innych kultur. Indywidualna swoistość kulturowa człowieka zatem, zdaniem A. Kłoskowskiej, „(...) jest określona przez różnorodne identyfikacje, przez przyswojone różnorodne kulturowe treści wiążące jednostkę z zewnętrznym światem, stwarzające pomost intersubiektywności, ale stanowiące zawsze swoistą realizację wspólnych kulturowych

elementów i swoistą ich konfigurację właściwą jednostce” (Kłoskowska, 2012, s. 108). Sprzyja temu, jak zauważa A.N. Włodkowska, wspólne zamieszkiwanie na określonym obszarze, występowanie wspólnych więzi kulturowych, a także przywiązanie do miejsca wspólnego zamieszkiwania (Włodkowska, 2009, s. 148). Tożsamość kulturowa więc, jak stwierdza I. Wojnar, „ma wielorakie oblicze, wyraża się w spontanicznej identyfikacji ze wspólnotą lokalną, regionalną, narodową, językową, z charakteryzującymi tę wspólnotę wartościami moralnymi i estetycznymi; w sposobie przyswajania tradycji, obyczajów, wzorów i modeli życia, w poczuciu więzi ze wspólnym losem i jego przemianami, w obliczu indywidualnego »ja« w »ja« zbiorowym, utrwalającym jego obraz”, wyznacza tym samym „w życiu każdej jednostki, w sposób pozytywny lub negatywny, jej stosunek do świata i do życia społecznego” (Wojnar, 1996, s. 132–133). Według J. Nikitorowicza, „tożsamość kulturowa łączy kategorią wspólnoty to, co indywidualne, z tym, co społeczne, a to, co rodzinne i lokalne, z tym, co globalne i uniwersalne” (Nikitorowicz, 2009, s. 374). Stanowi, zdaniem autora, symboliczne uniwersum jednoczesnego i nierozłącznego istnienia w kilku wymiarach. Owo istnienie jest jednak wielorako uwarunkowane. Zależy m.in. od bezpieczeństwa kulturowego rozpatrywanego w wymiarze narodowym, oznaczającego warunki, w których „społeczeństwo może utrzymywać i pielęgnować wartości decydujące o jego tożsamości, a jednocześnie swobodnie czerpać z doświadczeń i osiągnięć innych narodów” (Michałowska, 1997, s. 132), to również „pewność przetrwania i rozwoju tożsamości narodowej czy religijnej danej społeczności oraz ochrona przed obcymi wpływami, a zatem niebezpieczeństwem osłabienia spójności wewnętrznej” (Włodkowska, 2009, s. 149). Głównym celem bezpieczeństwa kulturowego jest więc ochrona dóbr kultury materialnej i dziedzictwa kulturowego, ochrona wartości istotnych dla tożsamości narodowej, ochrona odrębności kulturowych mniejszości etnicznych lub narodowych, tworzenie warunków dla kształtowania się otwartości kulturowej (sprzyjającej swobodnemu przepływowi wartości powszechnie uznanych za cenne), promowanie kultury narodowej w przestrzeni międzynarodowej, a także warunków umożliwiających rozwój kultury (Hrynicki, 2015, s. 194). Tak zorientowany cel bezpieczeństwa kulturowego eksponuje jego dualistyczny charakter. Z jednej strony odnosi się bowiem do sfery państwowej tzw. bezpieczeństwo kulturowe państwa, a z drugiej strony do sfery społecznej, czyli bezpieczeństwa kulturowego jednostek i wspólnot kulturowych, głównie narodów, grup etnicznych oraz wspólnot wyznaniowych (Hrynicki, 2015, s. 196). Zawierają się w nim, w konsekwencji, aspekty obiektywne – związane z realnymi zagrożeniami, subiektywne – wymierne w postaci poczucia bezpieczeństwa oraz gwarancje nienaruszalnego przetrwania i swobodnego rozwoju danego podmiotu (Hrynicki, 2015, s. 192), a więc własnej kultury i tożsamości, poprzez ochronę przed obcymi wpływami osłabiającymi ich wewnętrzną spójność (Włodkowska, 2015, s. 149). Bezpieczeństwo kulturowe przenika więc do sfer indywidualnej i wspólnotowej. W sposób szczególny uobecnia się również w obrębie wspólnoty o wielokulturowej proveniencji,

narodowo zróżnicowanej, w której zachodzi proces konstruowania tożsamości kulturowej. Wspólnotę tę konstytuuje bowiem „występowanie na określonym obszarze wspólnych elementów kultury, takich jak: wspólnota losów historycznych, podobne tradycje, oparcie na zbieżnym systemie podstawowych wartości, często wypływającym z religii, podobieństwo języków danego regionu, dominująca rasa pozwala wydzielić krąg kulturowy – region kulturowy” (Michałowska, 1991, s. 301–302). W efekcie mamy do czynienia ze wspólnotą kulturową, którą pojmować można, zdaniem G. Agambena, jako formę egzystencji, „która tworzy społeczność nie negocjowaną ani przez żaden wstępny warunek odnoszący się do przynależności, ani przez prostą nieobecność takich warunków, lecz przez fakt przynależności sam w sobie” (Grossberg, 2007, s. 44). Ponieważ cechą charakterystyczną dla tejże wspólnoty jest codzienność życia na pograniczu, dlatego u podstaw konstruowania tej wspólnoty lokować można m.in. procesy międzykulturowości i transkulturowości. O dominacji któregoś z nich zdaje się przesądzać także poczucie bezpieczeństwa kulturowego. W przypadku procesu generującego międzykulturowość na styku kultur jednostka, bez naruszenia bezpieczeństwa kulturowego, może otworzyć się na odmienne kultury i nabywać międzykulturowego doświadczenia będącego, zdaniem D. Misiejuk, procesem prowadzącym „(...) do głębszej świadomości własnej kultury (norm, zachowań, związków i wizji) poprzez jakościowe zanurzenie w odmiennej kulturze. Przynależność i głębokie osadzenie swojego „Ja” w ramach określonej wspólnoty pozwala jednostce na bezpieczne dla jej tożsamości wychodzenie na pogranicza, w tym konstruowanie kolejnych wspólnot. Doświadczenie międzykulturowe wydaje się ważne zarówno dla procesu konstruowania tożsamości kulturowej jednostki, jak i dla egzystowania jednostki w wielu społecznościach” (Misiejuk, 2013, s. 20). Tak zorientowane doświadczenie skutkuje nabyciem międzykulturowych kompetencji, sprzyjających wypracowaniu umiejętności komunikacyjnych będących, jak stwierdza L. Korporowicz, jednym z istotniejszych warunków bezpieczeństwa czy też równowagi aksjologicznej, wspierając przy tym świadomość rdzennych wartości każdej grupy, które nie muszą być ukrywane i degradowane (Korporowicz, 2017, s. 157–158). Jednostka, doświadczając w wielokulturowej przestrzeni, konceptualizuje więc międzykulturową tożsamość, będącą „(...) względnie trwałą, kształtującą się autokonceptcją wyrażającą się w identyfikowaniu się z określonymi wartościami grupy” (Nikitorowicz, 2009, s. 392). Może ona stanowić jeden z wymiarów tożsamości wielozakresowej i wielowymiarowej, która – stając się w procesach poszukiwania i odkrywania, badania, rewitalizowania, nadawania i przywracania wartości (Nikitorowicz, 2017, s. 344) – pozwala jednostce podjąć twórczy wysiłek „łagodzący napięcia i sprzeczności pomiędzy elementami stałymi, odziedziczonymi, wynikającymi z zakorzenienia społecznego w rodzinie i społeczności lokalnej, identyfikacji z osobami i grupami znaczącymi, symbolami i wartościami rdzennymi, a elementami zmiennymi, nabywanymi, wynikającymi z reakcji i interakcji, ról i pozycji społecznych oraz doświadczeń uczestnictwa w wielokulturowym

świecie” (Nikitorowicz, 2017, s. 347). Owa międzykulturowość może także odzwierciedlać się specyficznie w poszczególnych zakresach tejże tożsamości (Nikitorowicz, 2017, s. 351–353):

- » w zakresie tożsamości dziedziczonej – koncyptowanym dzięki poczuciu przynależności do grup (m.in. rodzinnej, parafialnej, lokalnej, regionalnej, religijnej, narodowej), bazującym na zauważaniu i kulturowaniu treści kultury rodzimej, narodowej identyfikacji dokonującej się poprzez poznawanie i przyswajanie języka oraz kultury narodowej, kulturze państwowej kreującej więzi z państwem, a także dialogu międzykulturowym i cywilizacyjnym (Nikitorowicz, 2017, s. 355–356);
- » w zakresie tożsamości kształtowanej i realizowanej indywidualnie – konceptualizowanym na bazie świadomie realizowanych przez jednostkę zadań rozwojowych w sferach np. zdrowia, intelektu, egzystencji społecznej czy kulturowej, w odniesieniu do których jednostka dokonuje oceny i wartościowania siebie w kontekście dziedzictwa;
- » w zakresie tożsamości społecznie realizowanej – warunkowanym okolicznościami, sytuacjami społeczno-kulturowymi, pozycją społeczną, przypisanymi i wybieranymi rolami.

Międzykulturowość może te zakresy dynamizować, nadając im specyficzny dla niej charakter. Może więc tworzyć samodzielne wymiary, bądź też występować jako jeden z ich elementów, skutkując podejmowaniem, adekwatnych do jej poziomu znaczenia w subiektywnej percepcji jednostki i odpowiadającej mu mocy regulacyjnej, działań na rzecz budowy wspólnoty na pograniczu kultur.

Zważywszy na wielokulturową specyfikę środowiska oraz bezpośredni i codzienny charakter interakcji z przedstawicielami innych kultur (na ich styku) może być uruchomiony również proces transkulturacji, a więc proces przenoszenia wartości specyficznych dla danej kultury „na grunt innej kultury, która zdolna jest do rozumienia i adaptowania owych wartości” (Kostyrko, 2004, s. 22). Jednostka, przekraczając granice własnej kultury, konstruuje hybrydyczną tożsamość kulturową. Hybrydyczny charakter tej tożsamości wskazuje na jej wewnętrzne sfragmentaryzowanie oraz zróżnicowanie pozycji jednostek w ramach istniejących tożsamości grupowych, a także wyznacza „taki sposób »bycia w-pośrodku«, który konstruuje miejsce lub warunki istnienia jedynie w kategoriach ruchliwości, niepewności i wielorakości, wynikających z samego faktu nieustannego przekraczania granic” (Grossberg, 2007, s. 20, 22). Tym samym tożsamość ta, według L. Witkowskiego, jest poszerzona o wiele horyzontów odniesień kulturowych i umożliwia sprawne poruszanie się w świecie kulturowego bogactwa różnic (Nikitorowicz, 2017, s. 64), łącząc się z wytworzeniem nowej różnorodności. „Różnice nie istnieją już pomiędzy wyraźnie odgraniczonymi kulturami, ale pojawiają się między transkulturowymi sieciami. (...) Nie warunkują ich już ani geograficzne, ani narodowe czynniki; zachodzą wedle czysto kulturowych procesów wymiany. Ten nowy typ kulturowej różnorodności ma istotną przewagę nad starym. Mianowicie transkulturowe sieci zawsze mają

jedne rzeczy wspólne, inne zaś różne, nie tylko wykazują dystynkcje, lecz także nakładają się na siebie wzajem” (Welsch, 1998, s. 217–218). Transkulturowe tożsamości mają w efekcie kosmopolityczną i lokalną afiliację. W wypadku tej ostatniej wyznaczaną przez przynależność etniczną bądź społeczność, w której jednostka się wychowywała (Welsch, 1998, s. 221).

Jak z powyższego wynika, procesy międzykulturowości i transkulturowości generują sobie właściwe przestrzenie na stykach kultur, w których konstruowane są tożsamości jednostek oraz kultura wspólnoty. Owe styki kultur stają się oswojonymi miejscami, które dla doświadczających w nich jednostek mają określoną emocjonalną i znaczeniową konotację (Auge, 2010, s. 34). Tworzą swoistą przestrzeń społeczno-kulturową ukształtowaną przez określone grupy (narodowe, etniczne), które nadały jej swoistą formę, wyznaczyły funkcje i znaczenia (Lisowski, 2003, s. 9). Tak wykreowana przestrzeń społeczno-kulturowa staje się w efekcie istotnym elementem procesów konstruowania tożsamości. „Jesteśmy wszyscy »stworzycielami miejsc« poprzez konstruowanie znaczeń dla przestrzeni. Oznacza to, że tworzymy miejsca poprzez nasze interakcje i spotkania z terytorium, w którym toczy się nasze życie codzienne” (Judson, 2006, s. 231).

Można więc stwierdzić, iż konstruowanie tożsamości ma dynamiczny, przestrzenny i zarazem procesualny charakter. Tożsamość staje się bowiem, podlegając rekonstrukcji „(...) ze względu na ulokowanie tego procesu w różnych kontekstach społecznych, materialnych, czasowych i przestrzennych. (...) Tożsamość nieustannie zmienia się po to, aby osiągnąć nowy poziom integracji lub pozostać w formie niedokończony” (Miluska, 2006, s. 203). W wymiarze kulturowym jest ona odniesieniem dla dokonywanych przez jednostkę wyborów, formowania sposobów życia oraz budowania wspólnoty w zróżnicowanej kulturowo przestrzeni na styku kultur. Pogranicze kultur bowiem „przedstawia oferty wyboru, natomiast kultura pogranicza stawia trudne zadania przygotowywania do wyborów i wspólnego egzystowania” (Nikitorowicz, 2017, s. 160). Zdaniem J. Nikitorowicza problemem jest jednak to, czy wobec wielu możliwości identyfikacji jesteśmy otwarci na oferty poza granicami, czy zamykamy się w granicach (Nikitorowicz, 2017, s. 142). Określenie granicy między sobą a innymi (kulturowo odmiennymi) jest bowiem, według J. Miluskiej, podstawowym elementem autoidentyfikacji i „(...) wymaga wskazania obiektów, wobec których jest ona stanowiona. Nie są to obiekty przypadkowe, lecz „znaczący inni”, będący niezbędnym punktem odniesienia dla procesów tożsamościowych. Warunkiem określenia pewnego rodzaju własnej tożsamości jest rozpoznanie tych punktów odniesienia ważnych dla siebie lub też wykreowanie nowych, co oznacza udział w procesie tworzenia nieznanych dotąd form życia społecznego i wartości kulturowych” (Miluska, 2006, s. 207–208). Warto zatem zadać pytanie o typy tożsamości konstruowane w realiach społeczno-kulturowych wspólnoty wygenerowanej na styku kultur, której wielokulturowy charakter wiąże się z poczuciem bezpieczeństwa kulturowego w jego subiektywnym aspekcie.

Kulturowe identyfikacje młodego pokolenia na wileńskim pograniczu kultur

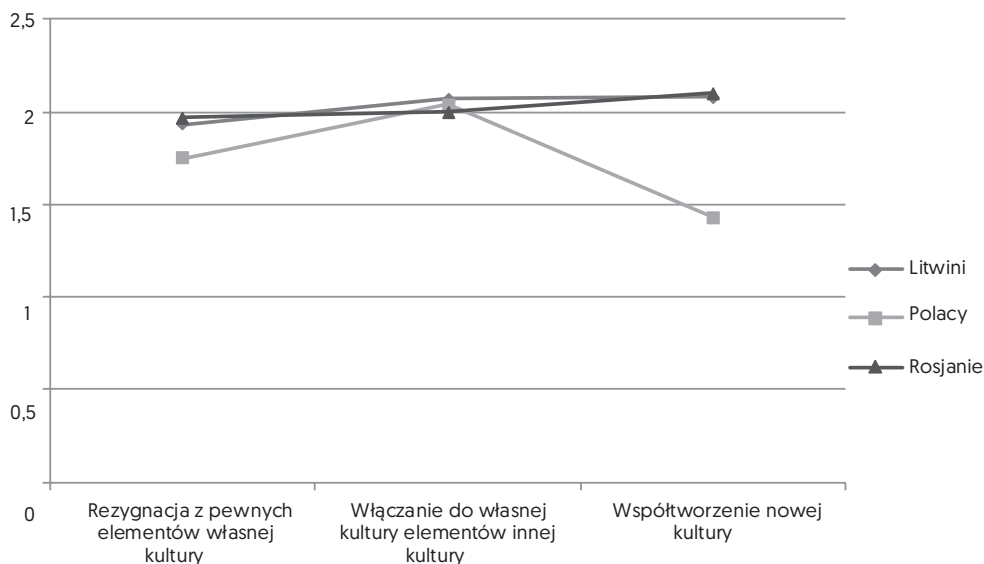
Stykiem kultur, interesującym w kontekście podjętej problematyki, jest Wileńszczyzna. Stanowi ona swoisty region kulturowy, a przede wszystkim zróżnicowaną kulturowo wspólnotę narodową i lokalną. Świadczą o tym wyniki badań przeprowadzone wśród młodego pokolenia (Litwinów, Polaków i Rosjan), zamieszkującego na Wileńszczyźnie¹. Badani bowiem odniesieniem dla swojej kulturowej identyfikacji czynią, w pierwszej kolejności, kulturę własnej wspólnoty narodowej (język, symbole narodowe, dziedzictwo przodków, historia, dzieła, tradycje i zwyczaje), a następnie właśnie kulturę wileńską (język, wspólna historia i dziedzictwo przodków, wspólne losy, miejsce urodzenia i zamieszkiwania, tradycje, miejsce przenikania się kultur). Identyfikują się również z kulturą litewską jako kulturą własnego narodu (Litwini), bądź kulturą państwa, którego są obywatelami, przynależąc jednocześnie do mniejszości narodowej, co jest znamienne dla młodych ludzi wywodzących się z mniejszości narodowych (polskiej i rosyjskiej). Zdecydowanie mniejsze znaczenie dla kulturowej identyfikacji, i w efekcie procesu konstruowania własnej tożsamości kulturowej, mają odniesienia w szerszej skali wyznaczone przez europejskość czy globalność. Główne więc przesłanki konstruowania przez młode pokolenie własnej tożsamości kulturowej na styku kultur przyjmują postać narodową – w przypadku przedstawicieli mniejszości kulturowej dualno-narodową oraz lokalno-regionalną. Uwidacznia się zatem, mimo zróżnicowania narodowego środowiska lokalnego, orientacja na wspólnotę i właściwe dla niej treści kultury. Uznać je można więc za podstawowe elementy zachowań tożsamościowych, „(...) pozwalających identyfikować tę tożsamość, manifestować ją, zabiegać o trwanie i dobre warunki rozwoju, korzystne przemiany” (Lewowicki, 1995, s. 22–23).

W tym kontekście ważna jest specyfika procesu budowy kultury wspólnoty na styku kultur, w ujęciu badanego młodego pokolenia.

Proces ten badani sprowadzają przede wszystkim do możliwości włączania w zakres własnej kultury elementów innych kultur. W nieco mniejszym stopniu gotowi są zrezygnować z pewnych elementów własnej kultury, co postrzegają można przez pryzmat poczucia bezpieczeństwa kulturowego w jego subiektywnym aspekcie. Identyfikacja z kulturą własnej wspólnoty narodowej uruchamia bowiem działania na rzecz ochrony jej dziedzictwa kulturowego, a także wartości ważnych dla zachowania tożsamości narodowej. Przejawiają gotowość do otwarcia się na odmienne kultury i czerpanie z nich, rekonstruując własną tożsamość kulturową poprzez włączenie do niej i integrację elementów z innych kultur, ale w obrębie własnej tożsamości narodowej.

---

¹ Badania empiryczne, z wykorzystaniem sondażu diagnostycznego, zostały przeprowadzone przez autorkę w maju 2017 roku, na populacji 300 przedstawicieli młodego pokolenia zamieszkującego na Wileńszczyźnie (Litwinów – 127, Polaków – 106, Rosjan – 67).

Wykres 1. Proces konstruowania kultury wspólnoty na styku kultur.

Źródło: opracowanie własne.

Warto podkreślić przy tym, iż odmienność narodowa badanych nie różnicuje w istotnym stopniu ich gotowości do włączania elementów innej kultury do własnej. Są otwarci na nowe treści kulturowe, które wzbogacają ich własne kultury, stanowiąc podstawę pozytywnych interakcji kulturowych na styku kultur i budowy kultury pogranicza.

Znamienne przy tym jest to, iż badani, w sytuacji funkcjonowania w zróżnicowanym narodowo społeczeństwie, dostrzegają konieczność budowy wspólnej kultury o ponadnarodowym charakterze. Takie podejście jest specyficzne dla młodych Litwinów i Rosjan, w nieco mniejszym stopniu dla młodych Polaków. Zdaje się to wynikać z przeświadczenia o rzeczywistych gwarancjach i warunkach nienaruszalnego przetrwania i rozwoju kultury własnej wspólnoty narodowej w warunkach wielonarodowego państwa. Kultura jest bowiem „(...) dla narodu jednym z najważniejszych wyznaczników identyfikacji i stanowi ważny element bezpieczeństwa państwa. (...) Bezpieczeństwo kulturowe w wymiarze społecznym nie zawsze jest tożsame z bezpieczeństwem kulturowym państw” (Włodkowska, 2009, s. 149–150). Ma to miejsce zwłaszcza wtedy, gdy ograniczane są prawa mniejszości narodowych do kultywowania własnego dziedzictwa kulturowego, ograniczany jest dostęp do wartości i dóbr kultury. „Przy braku lub niewystarczających prawnych gwarancjach swobody i wolności rozwoju kulturowego tego rodzaju grup ich bezpieczeństwo kulturowe jest zagrożone” (Włodkowska, 2009, s. 150). Polacy na Litwie są mniejszością narodową, która, w odróżnieniu od pozostałych mniejszości, podejmuje zdecydowane działania

na rzecz obrony należnych im praw w sferach politycznej, obywatelskiej, społecznej, edukacyjnej czy właśnie kulturowej. Postrzeganie polityki państwa jako ograniczającej polskość, m.in. w jej kulturowych przejawach, motywuje do działań na rzecz zachowania i ochrony polskości. Stąd orientacja młodych Polaków na inne kultury głównie w perspektywie inkluzywno-integrującej.

Z poczuciem bezpieczeństwa kulturowego wiążą się również wartości, które znajdują zakorzenienie w codziennych praktykach na styku kultur, będąc jednocześnie przesłankami konstruowania tożsamości kulturowej. Analiza wartości znaczących dla badanego młodego pokolenia (Litwinów, Polaków i Rosjan), w powyższym kontekście, pozwoliła na wyodrębnienie ich podstawowych zakresów.

- » *Wartości ponadnarodowe* – szacunek dla wspólnego dziedzictwa kulturowego, porozumienie ponadnarodowe, budowa wspólnoty kulturowej, swojskość, działania na rzecz wspólnoty lokalnej.
- » *Wartości międzykulturowe* – otwartość na odmienne kultury, współdziałanie mimo różnic kulturowych, międzykulturowy dialog i porozumienie.
- » *Wartości obywatelskie* – szacunek wobec litewskiej ojczyzny, patriotyzm, aktywność obywatelska.

Powyższe zakresy wartości korespondują ze wskazanymi przez badanych zasadami, które warunkują, ich zdaniem, zgodne funkcjonowanie w sytuacji odmienności narodowych w środowisku wspólnego zamieszkiwania. Należą do nich przede wszystkim: wspólnota wartości, budowa wspólnoty w środowisku zamieszkiwania, poczucie swojskości i pozytywne więzi sąsiedzkie, postrzeganie środowiska lokalnego jako małej ojczyzny. Warto przy tym dodać, iż odmiennosc narodowa badanych nie była czynnikiem istotnie różnicującym owe wartości. Badani zgodnie podzielali pogląd, iż funkcjonując na styku kultur, mimo różnic kulturowych, należy współdziałać na rzecz budowy wspólnej kultury oraz, w przypadku przynależności do mniejszości narodowej, należy identyfikować się również z kulturą litewską oraz państwem litewskim. Czynnikiem zaś, który, istotnie waży na orientacji aksjologicznej młodego pokolenia, w rozważanym kontekście, jest, zdaniem badanych, akulturacja dokonująca się głównie w środowisku rodzinnym. Otóż, jak pokazują wyniki badań, młodzi Litwini, Polacy i Rosjanie w znaczącym odsetku wywodzą się z rodzin zróżnicowanych narodowo z pokolenia na pokolenie. W zdecydowanej większości przypadków, w rodzinach tych ma miejsce uwrażliwienie na odmienne kultury oraz kształtowanie tolerancji wobec przedstawicieli kultur, z których pochodzą członkowie ich rodzin. Dominującymi zaś modelami rodzinnej akulturacji okazały się:

- » *model narodowo-międzykulturowy*, w ramach którego występuje orientacja na treści własnej kultury narodowej z jednoczesną otwartością na odmienne kultury,
- » *model hybrydyczny* – odzwierciedlający mieszanie się kultur w przestrzeni życia rodziny i kreowanie tzw. trzeciej kultury, uobecniającej się w codzienności tych rodzin.

Każdy z tych modeli sankcjonuje różnice kulturowe w środowisku rodzinnym i jego otoczeniu społecznym, tworząc dogodne warunki dla procesu kształtowania się tożsamości kulturowej, w którym międzykulturowość odgrywa znaczącą rolę. Modele te można także uznać jako sprzyjające konstruowaniu kultury wspólnoty na styku kultur.

Biorąc zatem pod uwagę eksponowane przez badanych obiekty, w odniesieniu do których dokonują one kulturowej autoidentyfikacji, będących jednocześnie istotnym odniesieniem dla konstruowania przez nich własnych tożsamości oraz (ważnej dla tego procesu) wspólnoty na wileńskim styku kultur, wskazać można na następujące aspekty tychże procesów.

- » Przesłanki konstruowania tożsamości kulturowej przyjmują postać narodowych, bądź dualno-narodowych (w przypadku przynależności do mniejszości narodowej), lokalno-regionalnych, międzykulturowych, ponadnarodowych oraz obywatelskich, generujących adekwatne wymiary tejże tożsamości. Zdecydowanie lokujących się w zakresie tożsamości dziedziczonej.
- » Proces konstruowania kultury wspólnoty na styku kultur, w ramach której kształtuje się tożsamość młodego pokolenia, ma głównie charakter inkluzywno-integrujący (włączanie do własnej kultury treści innych kultur oraz ich integracja z elementami kultury rodzimej), a także kreujący (wyrażający się w postaci konstruowania nowej kultury, zazwyczaj o ponadnarodowym charakterze).
- » Poczucie wspólnotowości (warunkowane wspólnymi losami historycznymi, zamieszkiwaniem z pokolenia na pokolenie na styku kultur, wspólnym dziedzictwem kulturowym) uwrażliwia oraz otwiera na inne kultury, sprzyjając wychodzeniu na pogranicza i przekształcaniu jego przestrzeni w miejsce znaczące.
- » Międzykulturowe doświadczenie nabyte w wielokulturowej przestrzeni (o narodowej proveniencji) oraz wspólnota wartości stanowią przesłanki budowy wspólnoty na styku kultur o ponadnarodowym charakterze.
- » Występowanie zróżnicowania kulturowego w środowisku własnej rodziny i towarzyszące mu uwrażliwianie na inne kultury oraz tolerancja nadająca rodzinnej akulturacji charakteru narodowo-międzykulturowego oraz hybrydycznego.

Zważywszy na wyróżnione aspekty konstruowania tożsamości kulturowej, można konkluzywnie wskazać na główne kreatory tejże tożsamości: narodową identyfikację (także dualną narodowo); ponadnarodowość w zróżnicowanej przestrzeni społeczno-kulturowej; poczucie wspólnotowości w ramach społeczności lokalnej, o aksjologicznej i kulturowej proveniencji; międzykulturowość oraz obywatelskość. Istotne jest także poczucie bezpieczeństwa kulturowego prowadzące się do przeświadczenia o rzeczywistej ochronie: kultury i tożsamości narodowej, wartości istotnych dla tożsamości narodowej, odrębności kulturowej mniejszości narodowych, a także zapewnieniu warunków do otwierania

się na inne kultury i budowy wspólnoty na styku kultur oraz gwarancjach kulturowego trwania i zmiany w wielokulturowej codzienności, w granicach i poza granicami własnej kultury zarazem. Stopień uobecniania się powyższych wyznaczników poczucia bezpieczeństwa, w bezpośrednio doświadczanej przestrzeni społeczno-kulturowej oraz politycznej, zdaje się przesądzać o gotowości do przekraczania granic własnej kultury, otwieraniu się na kultury odmienne oraz współtworzeniu nowej kultury, specyficznej dla wspólnoty pogranicza.

Wskazane kreatory tożsamości badanego młodego pokolenia czynią jego tożsamość wielozakresową i wielowymiarową. W jej strukturze odzwierciedlają się bowiem elementy specyficzne dla tożsamości dziedziczonej, tożsamości kształtowanej i realizowanej indywidualnie, a także tożsamości społecznie realizowanej, które są osadzone w przestrzeni styku kultur, której nadany został, poprzez partycypację, status miejsca znaczącego. Wielozakresowość i wielowymiarowość tej tożsamości orientuje zatem młode pokolenie na to, co wspólne, co stanowi gwarancję egzystencji pośród różnic kulturowych. Stanowi tym samym przesłankę autoidentyfikacji w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości wielokulturowej oraz porozumienia i współdziałania w warunkach wielokulturowości.

Konkluzja

Dla procesu konstruowania tożsamości w warunkach wielokulturowości istotne znaczenie ma poczucie bezpieczeństwa kulturowego, generującego fenomenologiczną przestrzeń, która z jednej strony eksponuje obiekty przynależące do kultury rodzimej, a z drugiej strony uwydatnia granice, poza którymi lokują się treści kultur odmiennych. Kategorią, która umożliwia jednostkom przekraczanie granic własnej kultury i odnalezienie się w relacji do obiektów przynależących do kultur odmiennych, poprzez ich akceptację, adaptację i integrację w procesie kulturowej autoidentyfikacji, jest wspólnota kulturowa zapewniająca poczucie bezpieczeństwa. Integracji w procesie konstruowania tożsamości sprzyjają bowiem, według L. Korporowicza, umiejętności rozpoznawania w relacjach międzykulturowych dziedzictwa kulturowego (stanowiącego istotne odniesienie, bez którego nie jest możliwe rozpoznanie siebie, innych, a zatem kierunku i treści wymiany, zmian oraz intencjonalnych konstrukcji), umiejętności inter-akcyjne (stanowiące o zasadzie wymiany w postrzeganiu, doświadczaniu i projektowaniu tożsamości w procesach rekompozycji jej wartości i funkcji) oraz umiejętności wielopoziomowego rozwoju umożliwiające jakościowe przetwarzanie „wartości, procesów i działań z poziomów o mniejszej złożoności i większym partykularyzmie funkcji na poziomy o większej złożoności, szerszym zakresie funkcji i większej zdolności do transgresji, ukierunkowania i działania ponad partykularnym kontekstem ich realizacji” (Korporowicz, 2011, s. 139–140). Tak więc w sytuacji przenikania się kultur i kreowania zróżnicowanych

kulturowo przestrzeni, w których dokonują się procesy tożsamościotwórcze, kulturowe autoidentyfikacje młodego pokolenia mają wielozakresowy i wielowymiarowy charakter, w których międzykulturowość zdaje się odgrywać rolę stratyfikacyjną i konceptualną zarazem.

Bibliografia

- Auge, M. (2010). *Nie-miejsca. Wprowadzenie do antropologii hipernowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Grossberg, L., (2007). Tożsamość i studia kulturowe: tendencje rozwojowe i alternatywy. W: A. Gromkowska-Melosik (red.). *Kultura popularna i (re) konstrukcje tożsamości* (ss. 13–48). Poznań–Leszno: Studia i Monografie Wyższej Szkoły Humanistycznej w Lesznie.
- Hrynicky, W. (2015). *Pojęciowe aspekty bezpieczeństwa kulturowego oraz jego zagrożenia w Europie* (ss. 190–204). <http://kultura-bezpieczenstwa.pl/wp-content/uploads/2015/07/W.-Hrynicky-KB16.190-204.pdf>.
- Judson, G. (2006). *Curriculum Spaces: Situating Educational Research, Theory and Practice*. „Journal of Educational Thought”, vol. 40, pp. 229–245.
- Kłoskowska, A. (2012). *Kultury narodowe u korzeni*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Korporowicz, L. (2011). *Socjologia kulturowa. Kontynuacje i poszukiwania*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Korporowicz, L. (2017). Społeczeństwo. Naród. Państwo. Granice reedukacji socjologicznej w interdyscyplinarnym modelu nauk o bezpieczeństwie. W: T. Kośmider, W. Kitler (red.). *Granice tożsamości nauk o bezpieczeństwie. Perspektywa materialna i formalna*. Warszawa: Difin Spółka Akcyjna.
- Kostyrko, T. (2004). „Transkulturowość” w ujęciu André Malraux – przyczynek do pojmowania terminu. W: K. Wilkoszewska (red.). *Estetyka transkulturowa* (ss. 21–29). Kraków: TAIWPN UNIVERSITAS.
- Lewowicki, T. (1995). O badaniach społeczności pogranicza – od parcjalnych opisów ku elementom teorii zachowań tożsamościowych. W: J. Nikitorowicz (red.). *Edukacja międzykulturowa. W kręgu potrzeb, oczekiwań i stereotypów* (ss. 13–27). Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
- Lisowski, A. (2003). *Koncepcje przestrzeni w geografii człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Michałowska, G. (1991). *Zmienność i instytucjonalizacja międzynarodowych stosunków kulturowych*. Warszawa: Ośrodek Badań Społecznych.
- Michałowska, G. (1997). Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach globalizacji procesów społecznych. W: D.B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba (red.). *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XXI wieku* (ss. 131–144). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Miluska, J. (2006). Zmiana granic (i) tożsamości kulturowej w procesie transmisji kultury. W: J. Nikitorowicz, J. Halicki, J. Muszyńska (red.). *Kultury narodowe na pograniczach* (ss. 199–221). Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.

- Misiejuk, D. (2013). *Dziedzictwo i dziedziczenie w kontekście procesów socjalizacji. Studium teoretyczno-empiryczne o procesach dziedziczenia kulturowego na historycznym pograniczu Podlasia*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
- Nikitorowicz, J. (2009). *Edukacja regionalna i międzykulturowa*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne.
- Nukitorowicz, J. (2017). *Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej tożsamości*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Welsch, W. (1998). *Transkulturowość. Nowa koncepcja kultury*. W: R. Kubicki (red.). *Filozoficzne konteksty koncepcji rozumu transwersalnego. Wokół koncepcji Wolfganga Welscha* (ss. 195–222). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Włodkowska, A. (2009). *Bezpieczeństwo kulturowe*. W: K.A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska (red.). *Bezpieczeństwo państwa. Wybrane problemy* (ss. 143–171). Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- Wojnar, I. (1997). *Światowa dekada rozwoju kulturalnego – nowe propozycje dla edukacji*. W: I. Wojnar, J. Kubin (red.). *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku* (ss. 129–149). Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.

Alicja Szerłaq

dr hab. prof. UW, nauki społeczne
Instytut Pedagogiki, Uniwersytet Wrocławski
ul. J.W. Dawida, 50–527 Wrocław
e-mail: alicja.szerlag@uwr.edu.pl